

МЕРКАНТИЛІЗМ: ПЕРШІ УЯВЛЕННЯ ПРО ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

В статті відображено погляди меркантилістів на необхідність втручання держави в економіку. Описано зміст теорії меркантилізму та її еволюційний розвиток. Розглянуто оцінки меркантилізму в історії економічних вчень.

Ключові слова: меркантилізм, економіка, активне сальдо торговельного балансу, прибуток, збагачення.

Abstract

The article reflects the views of the mercantilists on the need for state intervention in the economy. The content of the theory of mercantilism and its evolutionary development are described. The estimates of mercantilism in the history of economic doctrines are considered.

Keywords: mercantilism, economy, active balance of trade balance, profit, enrichment.

«Жодні вчення економічної науки відносно результатів міжнародного поділу праці і міжнародної торгівлі не змогли позбавити популярності меркантилістську помилку, згідно з якою «мета міжнародної торгівлі – довести до злиднів іноземців»

Людвіг фон Мізес

Вступ

Меркантилізм – домінуючий напрям економічної думки та різновид економічної політики, властивий перехідній добі первісного нагромадження капіталу (XV-XVIII ст.). Представники меркантилізму ототожнювали багатство з грошима, а його джерела вбачали у зовнішній торгівлі та видобутку благородних металів, обґрунтовуючи необхідність досягнення активного торговельного балансу шляхом державного регулювання господарського життя нації. Тривалий час меркантилізм віддзеркалював основні тенденції розвитку економічної думки та економічну політику більшості європейських країн XV-XVIII століття. є перша теорія міжнародної торгівлі, яка була розроблена європейськими вченими Томасом Манном, Чарльзом Дейвіантом, Жаном Батистом Колбертом, сером Вільямом Петті.

Меркантилізм народжується не як економічна концепція, він віддзеркалює погляди та інтереси купців, мануфактур, керівників великих компаній, відроджувані ринкові відносини в країнах Західної Європи, проте ринкові відносини вже на нових технічних, економічних та міжнаціональних засадах, коли ще слабке в економічному плані підприємництво потребує особливо сприятливих, тепличних, умов — монополій на виробництво, збут, технологію, коли ще сильні позиції адептів «справедливої ціни». Підвалини концепції меркантилістів становить багатство держави. Його вимірювачем є гроші у формі золота і срібла. Підприємець-купець потребує сильної держави, в якій не сидять на скрині із золотом і сріблом, а активно спрямовують їх в обіг. Меркантилісти звинувачують людей у корисній любові до грошей. Якщо люди збирають гроші в скарбничці, а не пускають їх в обіг, корисні інтереси вступають в конфлікт із суспільним благом. Люди прагнуть до ліквідності, що виправдано обставинами. Це особливо характерно для розвиненого меркантилізму, або меркантилізму торгового балансу. Якщо на ранньому етапі сальдо, тобто різниця між вивезенням і ввезенням золота і срібла, фіксувалося в їхньому збільшенні, то в більш пізньому торговому балансі — це сальдо експорту та імпорту товарів, проте сальдо у грошовій формі знімає заборону на вивіз грошей.

Передумови виникнення меркантилізму:

- поступове витіснення натурального господарства товарним виробництвом;

- інтенсивний розвиток міжнародної торгівлі;
- ліквідація політичної роздробленості у західноєвропейських країнах, бурхливий процес становлення централізованих національних держав;
- поглиблення суспільного поділу праці;
- розширення сфери діяльності та кардинальна зміна ролі торговельного капіталу;
- розвиток наукового знання;
- ліквідація ідеологічної монополії релігійного мислення.

У ранньому меркантилізмі була головною концепція грошового балансу, цілю якої було накопичення в країні найбільшої маси монети, для чого приймалися законодавства по залученню грошей в країну і їх утриманню. В Англії на першій стадії були створені офіційні пункти, де виробництво збирало мито з купців; було засновано монетний двір, введено посади митних наглядачів, королівських мінйял та агентів. А також прийнято закон про витрати, згідно з яким іноземні купці мали витратити всі зароблені гроші на придбання англійських товарів. Зрілий меркантилізм знайшов своє відображення в грошовій теорії XVI ст., згідно з якою накопичення золота і срібла мало сприяти підвищенню рівня економічної активності. Визнавалося корисним не тільки накопичення золота, але і його рух, ріст грошей за рахунок участі в товарообігу, позичкового проценту та участь грошей в розвитку мануфактури. Представники пізнього меркантилізму засуджували заморожку грошових коштів, перетворення їх на мертвий груз. На останній стадії меркантилізм схвалював розвиток виробництва товарів на експорт, створення великих мануфактур [2].

Незважаючи на те, що меркантилісти у своїй більшості аналізували інтереси націй як антагоністичні, розглядали міжнародну торгівлю як гру з нульовою сумою і захищали політику "розори сусіда", водночас ідея активного торговельного балансу підвела деяких з них до розуміння взаємовигідності міжнародної торгівлі. Так знаменитий автор "Робінзона Крузо" Даніель Дефо (1660—1731) у 1713 р. писав про те, що обмін товарами "приносить взаємну вигоду сторонам, які торгують. Саме такою є мова, на якій нації розмовляють одна з одною: Я даю тобі виграти від мене те, що Я можу виграти від Тебе". Д. Дефо є автором більш як 250 різних творів, його праця "Досвід про проекти", в якій викладена програма ряду важливих прогресивних перетворень, належить до видатних творів епохи. Багато висунутих Д. Дефо ідей набагато випередили свій час. Одним із перших він звернув увагу на необхідність передачі кредитної справи від лихварів до банків, аргументуючи це тим, що добре організована банківська справа може не лише позбавити купців і земельних власників від утисків лихварів, але і забезпечити обслуговування державних доходів та витрат. Д. Дефо висловив цілий ряд цікавих думок щодо розвитку страхування. Він обґрунтовував необхідність розвитку страхової справи, урізноманітнення видів страхування, організації товариств взаємодопомоги тощо. Ім'я героя його знаменитого твору "Робінзон Крузо" стало активно використовуватись економістами, які обґрунтовували або критикували принцип методологічного індивідуалізму [5].

Визначальним є активне сальдо торговельного балансу. Необхідно заохочувати розвиток мануфактур і перш за все експортних. Основний принцип цієї політики — побільше продати, поменше купувати. Безперечно, що ці принципи не заперечували, а навпаки, передбачали втручання держави в економічне життя. Як порівняти з феодальною структурою це був очевидний прогрес. Розвалювались підвалини середньовіччя — натуральне господарство. На сцену виходять нові відносини. Меркантилізм уважає торгівлю експансію найважливішим фактором, саме вона реалізує прибуток. Так переборюються заборони минулого періоду. Але, як і сьогодні, економічна концепція в її впливі на економічну політику може дати протилежні результати. Тож основний тезис меркантилізму — ототожнення багатства з грошима, з золотом і сріблом — дає не однакові результати свого практичного застосування. «Так, в Іспанії та Португалії економісти цих країн радили заборонити вивезення коштовних металів і ввезення іноземних товарів, результатом їхньої діяльності стало економічне придушення країн», зазначає Р. Бар у своїй праці «Політекономія». До цього слід додати, що придушення економіки обумовлено й тим, що ці країни — «улюблені діти» Папи Римського — жорстоко боролися з лютеранством і протестантизмом, використовуючи для цього найпідступніші засоби. А от світоглядна політика Англії дала потужний поштовх розвитку її економічного, технічного, політичного і геополітичного потенціалів [3].

Теоретико-методологічні особливості меркантилізму:

- відсутність системного аналізу усіх сфер економіки, емпіричне дослідження економічних явищ на основі визнання пріоритетної ролі сфери обігу, зокрема зовнішньої торгівлі;

- трактування грошей як найвищої і абсолютної форми багатства;
- аналіз зовнішньої торгівлі як джерела багатства, обґрунтування доктрини активного торговельного балансу;
- пошук шляхів збагачення нації на основі нееквівалентності зовнішньоторговельного обміну;
- вмотивування процесу становлення національних держав, необхідності сильної централізованої влади;
- трактування сфери виробництва як передумови успішного розвитку торгівлі;
- обґрунтування необхідності забезпечення високої зайнятості населення на основі переконання, що імпортовані товари є капіталомісткими, а експорт готових виробів передбачає інтенсивне використання праці;
- започаткування позитивного знання, створення умов для переходу від сприйняття економічних явищ на рівні здорового глузду до їх наукового осмислення та аналізу [1].

Меркантилізм залишив помітний слід у розвитку економічної думки. З ним пов'язані перші спроби осмислення загальноекономічних проблем на рівні національної економіки в цілому. Винайденим А. Монкретьеном термін «політична економія» дав назву економічній науці, залишаючись незаперечним аж до початку ХХ ст. Цей період збагатив економічну думку концепцією загальної комерціалізації господарського життя, меркантилісти ввели у науковий обіг ряд важливих економічних категорій (торговельний баланс, національне багатство та ін.). Вони поставили проблему економічної ролі держави, виявили суттєві закономірності в області товарно-грошового обігу, кредитних відносин, які у подальшому набули широкого обґрунтування. Суттєве значення мало подолання релігійних догм середньовіччя, уявлення про торгівлю як різновид паразитизму. Важливим кроком вперед стало використання емпіричного методу дослідження. Меркантилісти близько підійшли до усвідомлення ринкового механізму кругообігу доходів як важливого фактора стимулювання внутрішнього попиту та економічного зростання. Вони започаткували теорію міжнародної торгівлі, показали прямий зв'язок зовнішньої торгівлі з внутрішнім розвитком країни.

Висновки: Меркантилістів цікавили, зокрема, питання визначення суті багатства, яке вони ототожнювали із золотом і сріблом, регулювання зовнішньої торгівлі з метою забезпечення припливу дорогоцінних металів у країну, заохочення експорту, протекціоністські тарифи на імпортні товари тощо. В основі зазначених протиріч статичне розуміння економічної діяльності як гри з нульовою сумою (виграш одного — людини чи країни — є програшем іншого), мовчазне припущення обмеженості потреб, нееластичність попиту, слабкість грошових стимулів — очевидно, що всі ці поняття були присутні в доіндустріальній економіці, звичній до такого незначного росту виробництва і населення, що ним можна просто знехтувати. У часи, коли прибуток від зовнішньої торгівлі був випадковим — а саме такою є епоха піратського імперіалізму, коли внутрішня торгівля обмежувалася кількома населеними пунктами і велася спонтанно, і практично невідомі були регулярна зайнятість і фабрична дисципліна, — що може бути природніше від думки, немов лише політика "розори сусіда" збагатить націю, що активний торговельний баланс втілює в собі чисту надбавку до обсягу продажів на обмеженому внутрішньому ринку і що більш висока заробітна плата знизить, а не підвищить пропозицію праці? Такого роду загальні уявлення про економічну діяльність настільки міцно укорінювались у реальному світі, що навряд чи потребували констатації, і тільки вони пояснюють, чому розумні люди могли дотримуватися теорій, висунутих у той період. До цього, на думку М. Блауга, спонукали також протекціоністські настрої, поєднані з хибним ототожненням грошей і багатства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Базилевич В. Історія економічних учень: Підручник / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка / Віктор Дмитрович Базилевич (ред.). — К. : Знання, 2004. — 1300с.
2. История экономических учений. Покидченко М.Г., Чаплыгина И.Г.
3. Історія економічних учень: Підручник / Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А. М. Поручник та ін.; За ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко. — К.: КНЕУ, 1999.
4. https://studopedia.su/13_89677_merkantilizm.html
5. <http://www.info-library.com.ua/books-text-696.html>
6. https://pidruchniki.com/1766040437790/politekonomiya/merkantilizm_yaki_istorichni_peredumovi_yogo_viniknennya
7. <https://buklib.net/books/26919/>
8. <http://referat-ok.com.ua/ekonomichna-teoriya/ocinka-merkantilizmu-suchasnoyu-ekonomichnoyu-naukoju>

Філатова Любов Сергіївна —асистент кафедри Менеджменту, маркетингу та економіки, Факультет менеджменту та інформаційної безпеки, Вінницький національний технічний університет.

Конюк Людмила Василівна - студентка групи МЗД-186, факультет менеджменту та інформаційної безпеки, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця.

Filatova Lyubov Serg. – Assistant with the department of management, marketing and Economics, Faculty of Management and Information Security, Vinnitsa National Technical University.

Konyuk Lyudmyla V. - student, faculty of management and information security Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa.